

GELENEKSEL BİR SOHBET TOPLANTISI: KÜRSÜBAŞI SOHBETLERİ¹

A TRADITIONAL CONVERSATION MEETING: KÜRSÜBAŞI

Müge Aktan YILMAZ²

Özet

Yazının konusunu oluşturan Kürsübaşı sohbetleri, çok işlevli ve çok boyutlu bir folklor olayı olarak Türkiye'nin önemli bir somut olmayan kültürel mirasıdır. Ayrıca, Aralık 2010'dan beri "Geleneksel Sohbet Toplantıları" üst başlığı içinde UNESCO'nun "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi"nde bulunmaktadır. Bu toplantılar, temelde aile ve akran/arkadaş grupları olarak iki farklı bağlamda icra edilir. Her iki bağlamda icra edilen kürsübaşı sohbetleri yapı ve işlev açısından genel çerçevede benzer olmakla beraber bir takım farklı özelliklere de sahiptir. Belli bir disiplin içinde konuşma-dinleme etkinliği ortamı sağlayan bu toplantılar sohbet merkezli yaşam ve eğlence kültürümüzün üretim, tüketim, yeniden üretim ve aktarım ortamı olarak, toplumda kabul gören kişilik özelliklerini üyelerinde pekiştirmek ve onlara belli davranış kalıpları kazandırmak noktasında, kendini güncelleyerek yaşamaya devam etmektedir.

Ulusal ve ortak belleğimizi taşıyan bir kurumlaşma olan kürsübaşı sohbetleri, yazılı ve sözlü kaynaklardan hareketle yapısal ve işlevsel bir analize tabi tutularak bu folklor olayı ile ilgili akademik platformda farkındalık yaratmak hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Sözlü kültür, kültürel miras, geleneksel sohbet toplantıları, kürsübaşı, halkbilimi.

Abstract

Kürsübaşı, which is the case of this study, being multifunctional and multidimensional folklore subject, is seen as an important intangible cultural heritage of Turkey. Also, since December 2010, it is listed in the "Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity" under the "Traditional Conversation Meetings" main heading. These meetings are basically carried out in two different contexts. Family context is the very first of these. The other is

¹ Bu makale, 20-23 Nisan 2017 tarihinde İtalya'nın Roma şehrinde düzenlenen "3rd International Symposium on Language, Education and Teaching" adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, aktanmuge@hotmail.com

performed in peer or friend groups. In both contexts, Kürsübaşı meetings are similar in structure and function in general terms, but also have some different characteristics. These meetings, which provide a speech-listening activity atmosphere in a certain discipline, continue to live by updating themselves as production, consumption, reproduction, and transmission medium of our conversation-centered living and entertainment culture, in terms of reiterating the personality characteristics.

Kürsübaşı, an institutionalization that is national and carrying our collective memory, will be subjected to a structural and functional analysis based on written and oral sources. Through the analysis, it is aimed to raise awareness in academic platform in this folklore subject.

Key words: Oral culture, cultural heritage, traditional conversation meetings, traditional, folklore.

GİRİŞ

Kürsübaşı sohbetleri, çok işlevli ve çok boyutlu bir folklor olayı olarak Türkiye'nin önemli bir somut olmayan kültürel mirasıdır. Yerli, ulusal ve ortak belleğimizi taşıyan bir kurumlaşma olarak Elazığ-Harput bölgesi ile özdeşleşmiştir. Kürsübaşı sohbetlerinin iki farklı bağlamda icra edildiği görülmektedir. Kış aylarında geniş ailelerin evlerinde kendi aralarında yaptıkları günlük kürsübaşı sohbetleri dışında erkeklerden oluşan grupların toplantı günlerini bir araya geldiklerinde beraber kararlaştırdıkları, genellikle haftada veya iki haftada bir gün yaptıkları periyodik sohbetler (Yılmaz, 2011, s. 33) bulunmaktadır. İkinci kullanımıyla, kürsübaşı sohbetleri, “geleneksel sohbet toplantıları” üst başlığı altında toplanan eril toplantılardan birisidir. Diğer sohbet toplantılarından bazıları ise barana, yaren/yaran, sıra yarenler, sıra geceleri, sıra gezmeleri, sıra name, velime geceleri, cümbüş, delikanlı teşkilatı, gençler kurulu, gezek, keyf/ kef, muhabbet, oda teşkilatı, oturma, sohbet, ferfene, herfene, erfane, harfane geceleri, oturma, oturak âlemleri, oda sohbetleri, gezek, ateş gezmesi, birikme geceleri, helva sohbetleri, velime geceleri, eyvan geceleri, kızan odası ve sabahiyedir (Özdemir, 2005, s. 52-53; Atlı, 2015, s. 7-8).

UNESCO bünyesinde 2003 yılında imzalanan sözleşmede ‘toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar’ (Oğuz,

2009, s. 167) olarak tanımlanan Somut Olmayan Kültürel Miras, gelecek kuşaklar için korunması gereken kültür varlıkları olarak kabul edilmiştir. Türkiye de 2006 yılında taraf ülke olarak bu sözleşmeye imza atmıştır. 2010 yılında UNESCO'nun hazırladığı “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi” ne Türkiye’den “Geleneksel Sohbet Toplantıları” kabul edilmiştir. Böylece, diğer sohbet toplantıları gibi kürsübaşı toplantılarının da araştırılıp derlenmesi, değerlendirilmesi, korunması ve bu konuda farkındalık yaratılması, sözleşmeye taraf olarak imza atan Türkiye’de kültür üzerine çalışan kurum, kuruluş ve kişiler için bir yükümlülük alanı olmuştur.

1. KÜRSÜ

Kürsübaşı sohbetlerine geçmeden önce bu kültürel gösterimin yapıldığı kürsü hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Kürsü, aslında bir nevi tahtadan kare bir masadır. Kenar uzunluğu 110 cm.den bir buçuk metreye kadar çeşitlilik gösterebilmekte, yüksekliği ise 50-60 cm. arasında değişmektedir. Bu masayı önemli kılan şey, içinde ateş bulunan bir mangalın masanın ortasına yerleştirilmesiyle bir ısınma aracına dönüşmesi ve bu haliyle etrafında toplanan insanlar için bir kültürel mekân işlevi kazanmasıdır³.

Kürsüler her ne kadar ekonomik bir ısınma aracı olarak sobadan sonra da onunla birlikte kullanılsa da tarihi daha eskiye dayanan ısınma ihtiyacını karşılayan mekanizmalardır. Bazılarının yalnız üst kısmı tahta kaplı, alt kısmı açık, bazılarının ise altı da üstü de kapalıdır. Alt döşemenin ortasında 30-60 cm çapında daire şeklinde oyulmuş bir boşluk yer almaktadır. Bu boşluğa içinde ateş bulunan mangal konulur. Kürsülerin büyüklük ve küçüklüğüne göre saman ve yapışkan bir çamurdan yaptırılmış olan bu mangallar (Sunguroğlu, 1968, s. 276), kaynak kişi Hacı Salih Saraç’ın (KK4)⁴ ifadesi ile “ebu tahir”den yapılan altı dar, üstü geniş, pişmiş çanaklardır. Zengin evlerinde ise toprağa göre daha masraflı olmakla beraber ısıyı daha iyi muhafaza edebilen tunç malzemeden yaptırılmışlardır. Mangalın ateşi ya mutfaktaki ocaktan ya da sobadan ateş küreği olan carıtla (KK4)

³ Bir ısınma aleti olan kürsünün etrafında oluşan kültürel yapılanma, Osmanlılarda benzer bir yapı ve işlevle tandır etrafında görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için Abdülaziz Bey’in (1995, s. 214-216) kitabına bakılabilir.

⁴ KK kısaltması kaynak kişileri göstermektedir. Yanlarındaki numaralar ise bildirin sonuna adlara göre alfabetik olarak listelenen kaynak kişi numaralarına aittir.

mangala taşınır. Bu ateşin uzun süre dayanması ve tahta olan kürsüyle üzerine atılacak yorganı yakmaması için kor halinde olması ve altının, üstünün külle kapatılması gerekmektedir. Yine bu ateşin bir özelliği de tercihen ağaç kömüründen elde edilmiş olmasıdır. Kürsünün üzerinde masanın tamamını kaplayan ve yere sarkan büyükçe bir kürsü yorganı vardır. Onun üstünde de üç tane daha örtü vardır. İlk örtünün üzerinde hoş geldiniz yazılmış basmadan, desenli misafir örtüsü, üstüne başka renkten bir örtü, en üstte de bu örtüler kirlenmesin diye örtülen ve misafir gelince kaldırılan bir örtü bulunmaktadır (KK4). Eroğlu (1996, s. 201), kürsünün üstüne örtülen bu örtülerin palaz, savan ve battaniye olduğunu söylemektedir. Kürsünün etrafında U şeklinde makat denilen sedir vardır. Kürsü yorganının altına rahatça ayak uzatılabilin diye sedirin boyu kürsüden kısa tutulmuştur. Aile toplantılarında çocukların yeri bu yorganın altıdır. Diğer fertler de bellerine kadar bu yorganı çekerler.

Kürsü başında toplanmak aslında, ısınma ile ilgili ihtiyacın ortaya çıkardığı kültürel bir cevaptır. İnsanların çevre koşullarına “davranışsal ve kültürel uyumu” (Tezcan, 1997, s. 66) olarak yorumlayabileceğimiz bu kürsü etrafında toplanma işi, kendine has kültürel kalıplaşmaları ve uygulamaları da beraberinde getirmiştir.

2. KÜRSÜBAŞI TOPLANTILARININ YAPISI

Güvenç’e göre (1991, s. 102); “Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür”. Kürsübaşı sohbetlerinde de ortaklaşa yaratılmış olan kültür ortaklaşa paylaşılır ve bir taraftan da yeniden üretilir.

Kürsübaşı toplantıları olarak bilinen bu toplantılar, temelde iki farklı bağlamda icra edilir. Bunlardan ilki aile bağlamıdır. Diğer ise akran ya da arkadaş/dost gruplarınca gerçekleştirilir. Her iki bağlamda icra edilen kürsübaşı sohbetleri yapı ve işlev açısından genel çerçevede benzer olmakla beraber bir takım farklı özelliklere de sahiptir. Benzerlik ve farklılıklar noktasında bu iki gruba ayrı ayrı değinmek daha doğru olacaktır.

2.1. Aile İçinde Kürsübaşı Toplantıları

Geleneksel yapıdaki geniş aileler, havalar soğuyup kış mevsimi geldiğinde evin bir odasında kurdukları kürsünün etrafında toplanırlar. Aile üyelerinin birlikte ısındığı, yemek yediği, sohbet edip eğlendiği bir kültürel kalıplaşma özelliğindeki bu kürsübaşı toplantılarında dede, nine, anne, baba,

amca, kardeşlerden oluşan üç kuşak bir araya gelmiş olur (KK2). Isınma amaçlı bu toplanma aynı zamanda bir sözlü kültür ortamının oluşmasını sağlar. Walter Ong (1995, s. 19), insanların, sayısız yoldan iletişim kurarken dokunma, tat, koku, görme ve duyma gibi tüm duyularını seferber ettiğini söyler. Yüz yüze iletişimin gerçekleştirildiği kürsübaşında kurulan iletişim, konuşma ve dinleme temellidir ve iletişim doğrudan ağızdan çıkan sesin devinimine bağlı olduğu için bütün ağırlık insan ilişkilerindedir.

Aile içinde gerçekleştirilen kürsübaşı toplantıları günlük bir periyoda sahip olup bu toplanmalarda konuşma/sohbet esastır. Gündelik hayatın işleyişi, karşılaşılan sorunlar ya da olaylar sohbetin rutininde olmakla beraber bu sohbetlere kültürel sohbet niteliği kazandıran içerik, anlatılan masallar, hikâyeler, menkabeler, fıkralar, bilmeceler, özelde ailenin genelde bağlı bulunulan kültürel çevrenin sözlü tarihi niteliğindeki yer adları, mevki özellikleri, geçmişte yaşanmış olaylar ve hafızalara kazınmış kişiler, yaşanan olaylar ve yaşayan kişiler, iyi ve kötü şöhretler, sosyal değişimler ile söylenen maniler, gazeller; dinlenmek üzere yüksek sesle okunan kitaplardır (KK2, KK4, KK5). Yaşlı bir kaynak kişi (KK3), babasının hafız olduğunu, kürsübaşında toplandıklarında onlara ilahiler okuduğunu, büyüklerin kıymetinin bilinmesi, paranın kıymetinin bilinmesi, israfın haram olduğu, haram yememeye dikkat etmeleri gerektiği noktasında nasihatte bulunduğunu belirtmiştir. Aile içi kürsübaşı toplantıları sadece sözlü anlatıların aktarımını sağlamaz. Yaş hiyerarşisine göre kurulmuş geleneksel iletişim modelinin kuşaklar arası aktarımı, yeme-içme kültürü, dantel, nakış gibi el işi ürünleri, müzik icrası, geleneksel oyunlar gibi sözlü kültürün diğer ürünleri için de bir üretim, tüketim ve yeniden üretim ortamıdır. Bu ortamda sözlü kültürün dolaylı ya da dolaysız yoldan aktarımı ile 'bireylerin toplumsal kişilere dönüşmesi' (Beşirli 2013, s. 196) sağlanır.

İnsan davranışı, içinde yaşanan kültürdeki geçerli değerler neyse ona göre şekil alır. Margaret Mead'in (Tezcan 1997, s. 109) bahsettiği üç tür kültürlenmeden postfigürative kültürlenme, yani çocukların esas olarak atalarından öğrenmesi durumu, bu aile içi kürsübaşı toplanmalarında görülen kültürlenmedir. Aile içi kürsübaşı sohbetlerine kimi zaman akrabalar, komşular da dâhil olabilmektedir. Bu özelliği ile cinsiyet ve yaş sınırlamasının olmadığı söylenebilir. Başka bir bakış açısından, komşu ve akrabaların 'yabancı' olarak görülmediği, aile içi toplanmalara alınabildiği şeklinde de yorumlanabilir. Gündüz saatlerinde daha çok evin kadınları ve çocukları ile kadın misafirler kürsübaşında yer alırken akşam yemeğinden yatana kadar geçen zamanda tüm aile fertleri bir araya gelir. Aile içinde

yapılan kürsübaşı toplantılarında gerek oturma düzeninde gerekse sohbet esnasında yaşa göre bir hiyerarşinin takip edildiği söylenebilir. Bir statü göstergesi olarak kürsünün en üst köşesinde dede, alt köşesinde de çocuklar oturur. Dedenin hareketleri, yönlendirmeleri takip edilir (KK5). Yapı taşları nesilden nesile aktarılırken aslında yapı da yeniden inşa edilir.

2.2. Arkadaş Gruplarında Kürsübaşı Toplantıları

Aile kadar olmasa da bireyin yaşamının erken sayılabilecek dönemlerinden itibaren ona etki eden ve şekillenmesini sağlayan bir diğer birincil grup da akran grubudur. Kürsübaşı sohbetleri denince günümüzde yaygın olarak akla cofigurative bir kültürlemenin (Tezcan, 1997, s. 109) olduğu bu ikinci bağlamdaki icralar gelmektedir. Yani, birbirine akran olan ya da eş-dost nitelikleriyle bir grup meydana getiren erkeklerin, kış aylarında kendi aralarında kararlaştırdıkları periyotlarla toplanarak gerçekleştirdikleri yemekli, müzikli, oyunlu sohbet toplantılarıdır. Kürsübaşı toplantısı düzenleyen “ruhen birbirine çok yakın ve anlaşmış arkadaşlar”dan oluşan gruplara “kol” adı verilir (Sunguroğlu, 1961, s. 278). Örneğin Ahmet gakkonun kolu. Genelde 12 ila 15 kişiden oluşan bu kollarda katılımcı sayısı her toplantı için değişebilmektedir. Grup üyesi birey mazereti olduğunda katılmazken, misafir kimliğiyle dışarıdan bireyler toplantıya dâhil olabilir. Keza bu toplantıların belirli bir ardılık (Özdemir, 2005, s. 87) içinde olmasına rağmen, diğer sohbet toplantılarından sıra gecesinde olduğu gibi (Yılmaz, 2011, s. 56, 136) önceden kurala bağlanmış sabit bir periyodu ve ikram menüsü yoktur (KK5). Gelecek toplantının kimde yapılacağı, ne zaman yapılacağı, yiyeceklerin çeşidi ve kimler tarafından hazırlanacağı noktasında bir önceki toplantıda organizasyon yapılır. Hatta toplantının kimde yapılacağı kur’a ile belirlenir.

Kürsübaşı toplantılarının ana eksenini sohbet oluşturmaktadır. Bauman’ın, (1999, s. 33; aktaran Göka, 2010, s. 206) “Böyle ortamlarda konuşmaların başlangıç noktasını genellikle somut eylemler, somut durumlar oluşturur. Bunlar geçmişteki benzerleriyle karşılaştırılır; basitçe, yanlış-doğru, güzel-çirkin, güçlü-zayıf diye değerlendirilir. Yavaş yavaş, norm oluşumuna temel teşkil edecek, olaylara ilişkin belli bir ortak anlayış ortaya çıkar” ifadesinin kürsübaşı toplantıları için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Kürsübaşı toplantılarında yapılan sohbetler, dünü, bugünü ve geleceği birleştirme gücüne sahiptir. Geçmişte yaşanmış olaylar kültürel bellekte

bugüne taşınır. Toplantıya katılan kişiler, şahitlik edemedikleri zamanın olaylarını ve kişilerini diğer grup üyelerinin şahitlikleri ya da ravilikleri sayesinde öğrenerek geçmişle bağ kurar. Geçmişin sohbeti, kimi zaman ibretlik, ders çıkarma işlevi görür kimi zaman günümüzdeki olayların sebep-sonuç bağlamında değerlendirilebilmesine ve toplumsal değişimin yönünü idrak etmeye katkı sağlar, kimi zaman da anılar, anın eğlence unsuru olarak kullanılır. Gündelik hayat da sohbetin en önemli konuları arasındadır. Sohbe katılan kişiler kendi yaşantılarından diğerlerini haberdar ederler, diğerlerinin yaşantılarından haberdar olurlar. Kişinin toplum içinde bilinme isteği karşılanmış olur. Grup dışındaki sosyalleşmelerine katkı sağlayacak bilgileri öğrenmek için de kürsübaşı ortamları haberleşme işlevini yerine getirir. Gelecek planlaması için de bu sohbetlerin katkısı büyüktür. Bireyler yapacaklarından grup üyelerini haberdar ederek adeta ücretsiz danışmanlık hizmeti alırlar. Düşüncelerinin şekillenmesinde ve geleceğin planlanmasında bu insanların payı büyüktür.

Sohbet kadar beraber yemek, müzik ve oyun da kürsübaşı sohbetlerinin yapısında bulunan önemli unsurlardır. Diyakronik bir sunumla gerçekleştirilen yiyecek ikramını, akşam yemeği ve yatsılık olarak ikiye ayırmak mümkündür. Çedene kahvesinin ikramıyla toplantılar açılır. Çedene kahvesi, çitlembik ya da menengiç kahvesi olarak da bilinir. Çedene ağacının meyvesinin dibekte dövülmesiyle elde edilen yağlı meyane kahve gibi pişirilir. Akşam yemeği “püsün”⁵ (KK4) adı verilen imece yöntemiyle hazırlanır. Yani her bir yiyeceği grubun başka bir üyesi getirir. Böylece hem yiyecek hazırlama zahmeti hem de pahası grupça paylaşılmış olur. Harput köftesi, içli köfte, yoğurtlu köfte, tavşan üfelemesi, keklik, sırın, kaburga, kadayıf, künefe, üzüm, armut akşam yemeğinde en çok tercih edilen yiyeceklerdir (KK3, KK5). Her toplantıda akşam yemeği olmasa da yatsılık denen yemiş türü yiyecekler mutlaka bulunmaktadır. Yatsılık, kışın tüketilmek üzere yazdan hazırlanan orcik, bastuk/bastil, dut unu gibi yemiş tarzı yiyecekler ile ceviz, badem gibi diğer kuru yemişler, pekmez, bakla, kara nohut haşlaması ve kışa özgü yaş meyvelerden oluşan bir menüye sahiptir (KK4). Bu yiyeceklerin hepsi her toplantıda mutlaka bulunmak zorunda değildir. Yatsılıkta en yaygın kullanılan orcik, kaynatılan üzüm ya da dut sırasına iplere dizilmiş cevizlerin birkaç kez batırılıp yukarı bir yere asılmasıyla elde edilen, günümüzde daha yaygın olarak cevizli sucuk olarak

⁵ Püsün, kürsübaşı toplantıları geleneğinde yemeklerin imece yöntemiyle hazırlanması anlamına gelirken, daha genel anlamda “ortaklaşa para vererek yapılan yemekli gece eğlencesi” olarak da bilinmektedir (Derleme Sözlüğü, 1993, s. 3503).

bilinen yiyecektir. Bastuk ya da bastil de denilen pestil ise üzüm ya da dut şiresinin bezlere ince bir katman olarak yayılıp kurutulmasıyla elde edilir. Dut ve üzüm de kurutulmuş yenen meyveler arasındadır. Üzümlerin sırıklara asılarak karanlık ve soğuk yerde kışa saklanmasıyla yaş meyve olarak tüketimi de mevcuttur. Bu uygulamada özellikle kara üzüm tercih edilir. Dut meyvesinin kurutulmuş un şeklinde öğütülmesiyle elde edilen dut unu, kazanlara bir sıra dut unu bir sıra ufalanmış leblebi, badem tekrar dut unu şeklinde basılarak kışık bir yiyeceğe dönüştürülür.

Elazığ/Harput bölgesinde musikin bu kadar gelişmiş olmasında kürsübaşı ortamının çok etkili olduğu, bu bölgenin müziği ile ilgilenen tüm araştırmacıların ortak kabulüdür. Şiir ve musikin bir arada olduğu bir meşk ortamı olması kürsübaşı toplantılarını sanatın üretme, öğrenme/öğretme, geliştirme ve yaşatma bağlamı olarak oldukça değerli kılmaktadır. Nitelikli okur-yazarların katıldığı ekâbir toplantıları şiir sanatının önemli icra ortamlarındandır. Bu sözlü ortamda sözlü kültür ürünlerinden hikâyeler, masallar, savaş anıları/anekdotları ile diğer sözlü anlatılar sıkça kullanılmakla beraber yazılı kültür ortamında okur için yazı ile üretilmiş olan metinler de kendilerine sözlü icra imkânı bulmuşlardır. Kürsübaşı sohbetlerinde yazılı üretilen eserlerin okunarak değil de duyularak öğrenilmesi yani yazılı metnin sözelleşmesi süreci yaşanmıştır. Ahmediyye, Muhammediyye ve Kısas-ı Enbiya kitapları, Emrah, Nevres, Fuzuli, Baki, Nef'i, Nabi, Nedim, Sadi, Ömer Hayyam, Ziya Paşa gibi büyük şairlerin külliyyatından parçalar kürsübaşı toplantılarında bilinen ve zevkle icra edilen eserlerdir. Hatta bazı icraların, “Fuzuliden bir beyt okuyacaksınız ki son harfi b olsun”. Ya da “Nefi'den bir beyt okuyacaksınız ki sonu a olsun” (Sunguroğlu, 1961, s. 286) şeklinde, alınacak hazzın derecesini artıran bir çeşit yarışma havasına sokularak gerçekleştirilmesi, sözlü kültür ortamında klasik şiire duyulan hayranlığın ve alakanın bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kürsübaşı sohbetlerinin, kültür tarihinde ortaya çıktığı zamandan günümüze gelene kadar, diğer kültür değişmelerine bağlı olarak çeşitli unsurlarında birtakım değişimler yaşanmıştır. Haviland (2002, s. 76), “kültürün çeşitli bölümleri arasında daima ahenkli bir işleyişin söz konusu olduğunu, bir parçasındaki değişimin diğer bölümleri de etkilediğini söylemektedir. Mesela ısınma teknolojilerinin gelişmesi, kürsülerin artık kürsübaşı toplantılarında toplantı mekânının merkezi olma özelliğini yitirmesine sebep olmuş, adını yadigâr bırakmıştır. Yani “kürsüsüz

kürsübaşı” sohbetleri daha sık görülmeye başlanmıştır. Keza radyo, televizyon ve diğer elektronik aygıtlar bu toplantıların haberleşme, sohbet etme, bilgilenme, hoş vakit geçirme ihtiyaçlarını karşılamadaki rolünün çoğunu üstlenmişlerdir. Ancak insanın insana olan ihtiyacı teknoloji ne kadar ilerlese ilerlesin bitmeyecektir. Yani yüz yüze iletişimin kurulduğu sözlü kültür ortamı olarak kürsübaşı sohbet toplantıları elektronik kültür ortamları karşısında tamamen yok olmamış, kendini güncelleyerek yaşayabilmeyi başarmıştır. Geçmişten günümüze gelirken müzik icrası ile eğlence üretme, hoş vakit geçirtme işlevini daha çok temsil eder haldedir.

Geleneksel sohbet toplantılarının adeta birer halk konservatuvarı görevi gördüğü yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Bu bağlamda kürsübaşı toplantılarının Harput türkülerinin kulaktan kulağa ve doğru bir şekilde aktarılmasında önemli yeri olmuştur (Öztürk, 2000a, s. 27). Elazığ Halk Evi, Türkiye radyoları gibi kurumların ve yerel şahısların çabalarıyla 1930’lu yıllarda başlayan notalandırma çalışmaları ve Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği, Elazığ Folklor ve Turizm Derneği, Harput Kültür Derneği, Elazığ Tiyatro ve Halkoyunları Derneği, Halk Eğitim Merkezi müdürlüğü, Elazığ Folklor ve Sanat Derneği gibi derneklerin bilimsel öğretim faaliyetlerine (Öztürk, 2000b, s. 140) rağmen bölge müziğinin daha çok sözlü kültür ortamlarında icra edildiğini ve müzisyenlerin, bu icralarda ustaları dinleyerek yetiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Elazığ/Harput halk müziği, Türk sanat müziğinin etkisinin yoğun olarak görüldüğü kendine özgü bir musiki anlayışını temsil eder. Vokallere çalgı olarak ud, kanun, keman⁶, cümbüş, klarnet gibi klâsik sazların eşlik etmesi de bölgenin geleneksel halk müziğinde sanat müziğinin ne denli etkili olduğunu işaretidir. Kürsübaşı toplantılarındaki müzik icralarında kullanılmış olan diğer çalgılar def, dömbek, köylerde davul, zurna ve eskiden kartal kanadından yapılırken sonraki dönemlerde bakır ve tunçtan yapılmaya başlanmış olan çığırtmadır (KK5).

Meşk olarak adlandırılan müzik icraları bir fasıl düzeninde gerçekleştirilir. Eroğlu (1996, s. 202), kurala dayalı müzik yapma geleneği olarak adlandırdığı bu icra tarzının sadece Elazığ’ın kürsübaşı ve diğer sözlü kültür ortamlarında görüldüğünü iddia etmektedir. Halk müziği olarak sınıflandırılan mayalar, hoyratlar ve gazellerle birlikte Dede Efendi, İtrî gibi sanat müziğinin ustalarının eserleri, sanat müziğine ait makamlar belirli bir sıra gözetilerek bir arada icra edilir (Akbıyık, 2000, s. 100). Elazığ/Harput

⁶ Kemana bölgede “kemene” denir ve kabak kemane gibi dize dayanarak çalınır (KK5).

müziğinde kullanılan makamların bir bölümü diğer yörelerde de görülmekle beraber bir bölümü sadece bu yöreye özgüdür. Taşbilek (2012, s. 26) bölgede çalıp söylenen toplam on dört adet makam bulunduğunu bildirmektedir. Bunların adları ve sanat müziğindeki karşılığı olan makamlar şunlardır: İbrahimiyye, tecnis, elezber (uşşak), bağrıyanık, Harput mayası, Harput divanı (hüseyni), versak hoyrat (hicaz), muhalif hoyrat, tatvan (hüzzam ve segah), kesik hoyrat, kürdî hoyrat, beşiri hoyrat, müstezat (rast, acem aşiran ve mahur), nevruz (karcığar) makamına tekabül etmektedir (KK5).

Fasıldaki meşkler temelde şu sıralamayla icra edilir: “İcrâya "Paşa Göçtü" veya "Harput Peşrevi" adı verilen, bir peşrevle başlanır, sonra Kürdî, Müstezat, Muhalif, Tecnis faslı gibi fasıllara girilir. Her fasılda hoyrat ve gazel, aralarda ise şıkıltım adı verilen türküler okunur.” (Eroğlu, 1989, s. 12). Başka bir tasnifte, “...önce gazel ile başlanır, ardından ağır türkülerle devam edilir, sonra hoyrat okunup şıkıltım adı verilen hareketli türkülerle bitirilir şeklinde bilgi verilmektedir (Taşbilek, 2012, s. 26). Zaman içinde bu standartlaşmanın değiştiği de bilinmektedir. Müzik icralarının eğlendirme işlevinin zaman içinde eğitime işlevine galebe çalması, buna bağlı olarak gazel ustası gibi usta icracıların sayısının azalması, müziğin gelenekselleşmiş icra düzenlerinde farklılaşmaya yol açmıştır.

Kürsübaşı toplantılarında müzik icrası kendine özgü, yazılı olmayan ama tüm katılımcıların bildiği ve uyması beklenen sözlü kurallar çerçevesinde gerçekleştirilir. Toplantı başladığında sohbet zamanı oturma düzeninde yaş faktörü belirleyici iken müzik icrası başladığında uzmanlık bilgisine sahip müzisyenler oturma düzeninde ön plana çıkar. Yani, mekânın hiyerarşik yapılanmasında en önemli yer olan “baş köşe”, yaşlılarla birlikte usta müzisyenlere aittir. Müziğe hevesli, yetenekli gençler kürsübaşı ortamlarında usta-çırak yöntemiyle yetiştirilir. Onlara kendi yeteneklerini sergileme fırsatı verilir. Ama bir kaynak kişinin dediğine göre ustaların üstüne çıkmak olmaz (KK5). Onların yönlendirmeleri, gençlerin eksik oldukları noktaları düzeltebilmelerinde ve icrada yöresel tavır ve tarzı içselleştirebilmelerinde oldukça önemlidir. Meşk başladığında akışı mutlaka müzikten anlayanlar, grubun usta kabul ettiği kişiler belirlemektedir (KK5). Müzik başladığında yeme-içme eylemi sona erdirilir. Fasılın bir yerinde ara verilir. İhtiyacı olanlar verilen arada bunu giderir. Keza toplantıdan ayrılacaklar mazeret bildirerek izin isteyip bu esnada ayrılabilirler. Müzik icra edilirken konuşmak, ayağa kalkmak, ayak ayak üstüne atarak oturmak,

müziğe icracıları bastırarak kadar yüksek sesle eşlik etmek, gençler için ustalardan müsaade almadan bir icraya kalkışmak (KK1) adab-ı muaşerete ve müzik icra töresine ters düşen hareketler olarak kabul edilir. Bunlardan herhangi birini yapan kişi lisan-ı münasiple uyarıldığı gibi tavrını sürdürmeye devam ettiğinde sonraki kürsübaşı toplantılarına alınmayarak cezalandırılır.

Kürsübaşı toplantılarının temel işlevlerinden biri olan eğlenme/eğlendirme işlevi gereği bu toplantılarda oyunlara da yer verilir. Hem seyirlik oyunlar hem de halk oyunları bu toplantılarda kendilerine yer bulur. En yaygın icra edilen seyirlik oyun leblebici ile pısık oyunu iken çayda çıra, halay ve güvercin oyunu da halk oyunlarını temsil eder. Bunların dışında en sık rastlanan geleneksel oyun yüzük oyunudur. İki gruba ayrılmış oyuncular, bir tepsi içinde kapalı olarak dizilmiş 3,5 ya da 7 adet fincandan birinin altına gizlenmiş yüzüğü bulmaya çalışırlar. Mücadele, tahrik, gösteriş, taklit ve kısıtlayıcı unsur gibi faktörlere sahip bu oyun, tüm grup üyelerinin oyuna dâhil olmasına ve hep beraber eğlenmeye, yarışmaya imkân sağlayan bir niteliğe sahip olduğu için (Yılmaz, 2011, s. 122) bu toplantıların rağbet gören oyunlarından. Oyunun sonunda yenen taraf karşı tarafa ceza verir. Bu cezalar eğlencelik olarak görülmeyle beraber başka işlevlere de sahiptir. Oyundaki cezaları kabulle, oyuncuyu, verdiği sözde durmaya zorlar; nefis terbiyesine katkıda bulunur; fiziksel güçlüğü dayanma ve egoların kontrol altına alınmasına yardımcı olur (Yılmaz, 2011, s. 126).

3. KÜRSÜBAŞI TOPLANTILARININ İŞLEVLERİ

İnsanların hiçbir zaman tek başına yaşayamayacağı, kendileri dışında diğer insanlara gereksinim duyacağı sosyal bilimlerin temel kabullerinden biridir. İnsanların biyolojik bir varlıktan sosyal bir varlık haline gelmesi için insanlığın başlangıcından bu yana farklı toplumsal yapılar, farklı ilişki biçimleri ortaya çıkmış ve çıkmaya da devam etmektedir.

Biyolojik bir organizma olan insanın içine doğduğu toplumun kültürüyle bütünleşmesi, toplumun kuşaktan kuşağa aktarılan norm ve değerlerini öğrenip akabinde içselleştirerek bu kültürün bir unsuru haline gelmesi, davranışlarının yaşadığı fiziksel ve sosyal çevreye göre şekillenmesi, onun toplumsallaşma sürecini ifade etmektedir (Beşirli, 2013, s. 191). Toplumsallaşma sürecinde insan ailesinin, akraba ve komşularının, şehir ve köyünün, milletinin bir parçası olduğunu kültürlenme yoluyla öğrenerek sosyal bir kimlik kazanır.

Kürsü sohbetlerinin bireylerin toplumsal rollerini, dillerini ve dil ile üretilen kültürlerini pekiştirici işlevi vardır. Sohbetlerin gerçekleştiği ortamlar, Beşirli (2013, s. 193)'nin bahsettiği birincil toplumsallaşmanın gerçekleştiği ortamlardır. Bu toplantılar grup üyelerini kültürleyerek topluma benzetir. Kaynak kişinin (KK5) “Yetişebilsin diye gençleri de getiriyorlar. On(lar)un eksiklerini de hoş bir dille kendi(leri)ne dile getiriyorlar.” ifadesinden de anlaşıldığına göre bu toplantılarda toplumun onayladığı davranışları öğrenme, akabinde içselleştirme süreçleri söz konusudur.

Kürsübaşında toplanan insanların bu toplantılardan bir takım beklentileri bulunmaktadır. Bu ortamlarda üretilen kültürel ürünler katılımcıların bir takım ihtiyaçlarını giderir. Başka bir ifade ile katılımcılar, kürsübaşı toplantılarında bir takım ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir kültürel üretim süreci yaşarlar. Grup üyelerinin maddi sıkıntı yaşayan arkadaşlarına imece usulü topladıkları paraları lisan-ı münasiple takdim etmeleri, grubun, bireye katkısı bağlamında dayanışmaya örnektir ve kürsübaşı toplantılarının ekonomik işlevleri arasında yer almaktadır. Sohbet grubunun üyesi olan kişiler yardım ederek saygınlık gereksinimini karşılarken yardım alan kişi ise memnun edilmenin hazzını yaşamaktadır (Yılmaz, 2011, s. 177).

Walter Ong (1995, s. 161), sözlü kültürlerin katılımcılar arasında güçlü bir grup bilinci yarattığından bahseder. Kürsübaşı sohbetlerinin de katılımcılarına bu hissi yaşattığı ve bu sayede katılımcılarını ‘yabancılaşma’dan ve yalnızlıktan uzak tuttuğu söylenebilir. Etzioni (Adıgüzel, 2001, s. 56-57), insanların, ait oldukları toplum tarafından karşılanması gereken bir takım gereksinimlerinin olduğunu şayet bunlar karşılanmazsa bireyde yabancılaşmanın baş göstereceğini söyleyerek bu gereksinimleri dört başlık altında toplar. Kürsübaşı sohbetlerinde de karşılanması beklenen ya da karşılanan sözü edilen gereksinimler şunlardır:

1. Duygusal yakınlık ya da dayanışma, uyum ve sevgi gereksinimi
2. Tanınma ya da özsaygı, başarıma, takdir görme gereksinimi
3. Tutarlılık, sentez anlam ya da bütünlük ihtiyacı
4. Tekrar tekrar memnun edilme gereksinimi

Kağıtçıbaşı (2010, s. 285)'nin sıraladığı grupların işlevleri de göz önünde bulundurulduğunda kürsübaşı sohbet toplantılarının;

1. Bir yere ait olmak veya başkalarından ilgi görmek,

2. Grubun bir üyesi olarak üye olmayan kişilerin edinemeyeceği bilgilere de kavuşmak,
3. Grup üyeliği ile kendini güvencede hissetmek,
4. Grubun parçası olmak sayesinde grup dışındakilere karşı korunmak,
5. Topluca yeme içmenin birleştiriciliği ile dostluğu pekiştirmek,
6. Küslerin barıştırılmasında grup görüşünü alarak kamu vicdanını tesis etmek,
7. Grup üyeliği sayesinde bireyin yeteneklerini sergileme fırsatı bulması ve bu sayede olumlu sosyal kimlikler edinmek gibi işlevleri yerine getirdiği söylenebilir.

4. SONUÇ

Göka (2010, s. 202), Türklerin söze dayalı, şifahi bir topluluk olduğunu ve bunun çok önemli psikolojik etkilere yol açtığını, tüm gündelik hayatın ve eğlence kültürünün söze dayalı olarak şekillendiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Kürsübaşı sohbetleri olarak adlandırılan toplantıların da sohbet merkezli yaşam ve eğlence kültürümüzün üretim, tüketim, yeniden üretim ve aktarım ortamı olarak günümüzde önemini halen koruduğu, belli bir disiplin içinde konuşma-dinleme etkinliği ortamı sağlayarak toplumda kabul gören kişilik özelliklerini üyelerinde pekiştirmek ve onlara belli davranış kalıpları kazandırmak noktasında doğduğu topraklarda kendini güncelleyerek yaşamaya devam ettiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Abdülaziz Bey. (1995). Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Adıgüzel, Y. (2001). Kitle Toplumunun Açmazları, Kültür Endüstrisi. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Akbıyık, A. (2000). Sıra Gecesinden Kürsübaşına Urfa ve Harput, Elazığ Musiki Konservatuarı Derneği Haber Bülteni Bir Nefes Harput. 98-100.
- Atlı, S. (2015). Somut Olmayan Kültürel Mirasa Bir Örnek: Balıkesir Pamukçu Erfene Sohbet Toplantıları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8, (40), 7-25.
- Bauman, Z. (1999). Küreselleşme. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Beşirli, H. (2013). Toplumsallaşma. İ. Çapçioğlu-Hayati Beşirli, (Ed.),
Sosyoloji'ye Giriş içinde 191-208. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eroğlu, T. (1989). Harput Müziğinin Türk Müziği İçindeki Yeri, Millî
Folklor, (2), 11-12.
- Eroğlu, T. (1996). Nevşehir ve Elazığ'da Sıra Odaları ve Kürsübaşı
Sohbetleri, I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları
Sempozyumu Bildirileri, 22-23 Aralık 1994, s. 197-203,
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göka, E. (2010). Türk'ün Göçebe Ruhunu, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Güvenç, B. (1991). İnsan ve Kültür, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Haviland, W. A. (2002). Kültürel Antropoloji, (H. İnaç-S. Çiftçi,
Çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Günümüzde İnsan ve İnsanlar, İstanbul: Evrim
Yayınevi.
- Oğuz, M. Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?, Ankara:
Geleneksel Yayıncılık.
- Ong, W. J. (1995). Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi,
(S. Postacıoğlu Banon, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Özdemir, N. (2005). Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü,
Ankara: Akçağ Yayınları
- Öztürk, T. (2000a). Harput Musikisi, Elazığ Musiki Konservatuvarı
Derneği Haber Bülteni Bir Nefes Harput, 25-34.
- Öztürk, T. (2000b). Harput Türkülerini Geleneksel Usullerle Öğrenip
İcra Edenler, Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği Haber
Bülteni Bir Nefes Harput, 140-144.
- Sunguroğlu, İ. (1961). Harput Yollarında, Elazığ: Elazığ Kültür ve
Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Taşbilek, Ş. (2012). Elazığ Müzik Kültürü, C. 1, Bursa: Başarı Dergisi
Yayınları.
- Tezcan, M. (1997). Kültürel Antropoloji, Ankara: Kültür Bakanlığı
Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1993). Türkiye'de Halk Ağzından Derleme
Sözlüğü, C. IX, s.3503, Ankara: TDK Yayınları.

Yılmaz, A. M. (2011). Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı: Urfâ Sıra Geceleri, Ankara: Grafiker Yayınları.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

KK1. Bünyamin Eroğlu, 1954 doğumlu, memur, derlemenin yapıldığı yer: Elazığ, derlemenin yapıldığı tarih: 15 Temmuz 2009, derlemeyi yapan: Oktay Yılmaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı arşiv yer no: bvb.2010.0123.

KK2. Fethi Ahmet Deniz, Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği Başkanı, derlemenin yapıldığı yer: Elazığ, derlemenin yapıldığı tarih: 15 Temmuz 2009, derlemeyi yapan: Oktay Yılmaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı arşiv yer no: bvb.2010.0123.

KK3. Fethiye Yalçındağ, 83 yaşında, derlemenin yapıldığı yer: Harput/Elazığ, derlemenin yapıldığı tarih: 17 Temmuz 2009, derlemeyi yapan: Oktay Yılmaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı arşiv yer no: bvb.2010.0115.

KK4. Hacı Salih Saraç, 1921 doğumlu, lise mezunu, emekli memur, derlemenin yapıldığı yer: Harput/Elazığ, derlemenin yapıldığı tarih: 17 Temmuz 2009, derlemeyi yapan: Oktay Yılmaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı arşiv yer no: bvb.2010.0112/ bvb.2010.0113/ bvb.2010.0114.

KK5. Nihat Kazazođlu, 1941 doğumlu, emekli öğretmen, derlemenin yapıldığı yer: Elazığ, derlemenin yapıldığı tarih: 15 Temmuz 2009, derlemeyi yapan: Oktay Yılmaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı arşiv yer no: bvb.2010.0106/ bvb.2010.0107.